

Bijdrage aan de bijzondere bijeenkomst van het Kohnstamm-netwerk
Amsterdam, Vrije Universiteit, 18 April 2013

Plenaire reactie op het boek van Wilna A.J. Meijer: *Onderwijs, weer weten waarom*

Chiel van der Veen

Vrije Universiteit Amsterdam, afdeling Onderwijswetenschappen en Theoretische Pedagogiek

INLEIDING

In de komende 15 minuten mag ik iets zeggen over onderwijs, en het waarom van onderwijs, en ook waarom wij, als samenleving, het waarom van onderwijs uit het oog zijn verloren. En dit alles naar aanleiding van het prachtige boek(je) 'Onderwijs, weer weten waarom', dat recentelijk door Wilna Meijer (2013) werd gepubliceerd. Alvorens een reactie te geven op de inhoud van dit boek, wil ik eerst de titel eens nader bestuderen. Een aantal zaken vallen mij op:

1. Het gaat allereerst om het waarom van onderwijs. Ofwel, waarom onderwijzen wij en wat is de functie van scholen in onze samenleving;
2. Het werkwoord weten. Wij, u, de samenleving moet/mag weten, ofwel kennis hebben van het waarom van onderwijzen;
3. Het woordje *weer* in de titel. Voor het gemak en mijn eigen begrip heb ik dit vervangen door *opnieuw*. Er is dus sprake van een situatie waarin wij opnieuw kennis moeten nemen van het waarom van onderwijzen en de functie van scholen in onze samenleving. En dit woordje weer, of opnieuw, stelde mij, alvorens de inhoud van het boek nader te bestuderen, gerust. Er is blijkbaar een moment in de tijd geweest dat wij wel wisten waarom, maar kennelijk zijn wij, om welke reden dan ook, dit weten kwijtgeraakt. Er is dus de noodzaak om opnieuw te weten; om opnieuw kennis te nemen van het waarom van onderwijs. Gelukkig is het niet nodig in dezen *from scratch* te beginnen. De achterflap maakte mij duidelijk dat Wilna Meijer mij, en ook u, in dit boek, met behulp van klassieke pedagogische inzichten, het waarom van onderwijs en de plek van scholen in onze samenleving opnieuw duidelijk zal maken.

In het vervolg van deze voordracht wil ik u deelgenoot maken, voor wat het waard is, van mijn persoonlijke ontmoeting met de (klassieke) pedagogische inzichten van Wilna Meijer. Hierbij zal ik enerzijds ingaan op wat naar mijn idee in dit boek belangrijke inzichten zijn om opnieuw te weten waarom en anderzijds zal ik enkele vragen voor verdere dialoog opwerpen.

Correspondentie: Chiel van der Veen, Vrije Universiteit Amsterdam, Faculteit der Psychologie en Pedagogiek, Afdeling Onderwijswetenschappen & Theoretische Pedagogiek | Locatie Uilenstede, De Boelelaan 1105, 1081 HV, Amsterdam | E-mail: chiel.vander.veen@vu.nl

DE PARADOX: ONTSCHOLING EN VERSCHOLING GAAN HAND IN HAND

Het eerste hoofdstuk begint met een analyse van een gelijktijdige en paradoxale beweging die zich in het onderwijs voltrekt, namelijk die van ontscholing en verscholing. Door velerlei neventaken worden leraren steeds minder in de gelegenheid gesteld te doen waarvoor zij zijn opgeleid en aangesteld: het verzorgen van onderwijs. Gelijktijdig is te zien dat kinderen in de afgelopen jaren meer tijd op school zijn door gaan brengen. Terecht wijst Meijer erop dat een verdere verschooling van het leven van kinderen en jongeren niet wenselijk is. Neem bijvoorbeeld de toenemende verschooling van het leven van peuters en kleuters, met recentelijk het voorstel om Amsterdamse kinderen al vanaf 2.5 jaar naar school te sturen. Steeds vaker (en steeds eerder) krijgen kinderen te maken met formele vormen van scholing. En dit terwijl peuters en kleuters juist betrokken zouden moeten worden in spelactiviteiten, die cultuurhistorisch en ontwikkelingspsychologisch gezien passen bij hun ontwikkelingsfase (welke zeker niet statisch te dient worden opgevat!). De Nederlandse historicus Johan Huizinga (1938) wees in zijn 'homo ludens' (spelende mens) al op de toenemende nadruk op effectiviteit, met marginalisering van het spel als gevolg (zie ook van der Veen, 2011). Daarnaast is een ontwikkeling gaande waarbij scholen steeds meer maatschappelijke taken op hun bord krijgen: achterstandsbestrijding, opvang, zorg, voorlichting, et cetera. Allerlei taken die scholen mogelijk afleiden van hun primaire taak: onderwijzen. Daarmee verwordt de school tot een instituut dat allerlei complexe maatschappelijke problemen zou moeten kunnen oplossen.

Na het lezen van dit eerste hoofdstuk bleef voor mij toch een belangrijke vraag onbeantwoord. Blijkbaar is er een maatschappelijke behoefte dat het takenpakket van scholen wordt vergroot. De belangrijkste behoefte lijkt mij in dezen de emancipatorische werking die mogelijk uitgaat van een fenomeen als de brede school, of de naschoolse opvang. Het geeft ouders de mogelijkheid tot actieve participatie op de arbeidsmarkt, doordat een deel van de zorgtaak hen uit handen wordt genomen. De vraag: is er een alternatief om de paradox van verscholing en ontscholing tegen te gaan, waarbij tegelijkertijd aan die maatschappelijke behoefte wordt voldaan? Daarnaast is het de vraag of het tot het takenpakket van scholen behoort om in die behoefte te voorzien. Praktisch gezien ligt dit waarschijnlijk het meest voor de hand, kijkend naar de functie van scholen mogelijk niet. Dat brengt mij bij het tweede inzicht dat dit boek mij heeft gebracht.

DE FUNCTIE VAN SCHOLEN

Wat is nu eigenlijk de functie en plek van scholen in onze samenleving, wat is hun taak? Meijer stelt dat scholen allereerst kritisch afstand dienen te houden van velerlei trends en ontwikkelingen die zich vaak vluchtig in onze samenleving voltrekken. Het is daarmee een plek die ruimte schept; voor zowel de leerling als de leraar. En juist in die ruimte ontstaat de mogelijkheid om de eigenlijke functie van scholen te realiseren: het bevorderen van redelijke zelfstandigheid en mondigheid van kinderen en jongeren, aldus Meijer. Het geeft kinderen en jongeren daarmee de mogelijkheid hun actuele situatie te ontstijgen. Dat we deze functie niet moeten overschatten, laat het werk van Harris (dat door Meijer veelvuldig wordt geciteerd) zien. Zowel

ouders en school spelen een bescheiden rol in de vorming van kinderen en jongeren tot zelfstandige en mondige volwassenen. Impliciete keuzes, de peergroup, de sociaal-culturele context hebben een veel grotere invloed. Het is dan ook soms pijnlijk te zien dat bepaalde subculturele gedragingen zichzelf in stand houden, enkel en alleen omdat jongeren uit die subculturen niet om elkaar heen kunnen. Ouders van etnische minderheden hanteren bijvoorbeeld andere criteria in hun schoolkeuzeprocess: in de buurt, levensbeschouwelijke grondslag, e.d. En daarmee komen kinderen en jongeren uit bepaalde subculturen als vanzelfsprekend weer met elkaar in aanraking. Als de functie van scholen werkelijk is kinderen en jongeren te vormen tot zelfstandige en mondige volwassenen, en als de school voor kinderen en jongeren deuren moet openen, nieuwe perspectieven moet laten zien, hoe dient dan te worden omgegaan met deze problematiek? Is het wenselijk dat scholen ervoor zorgen dat hun populatie een afspiegeling is van de samenleving, zodat jongeren ook in aanraking komen met andersdenkende peers? Hoe kunnen scholen ervoor zorgen dat bepaalde subculturele gedragingen doorbroken worden en dat voor kinderen en jongeren in de omgang met het andere, nieuwe deuren worden geopend?

EN DAN DE LEERKRACHT

Als de functie van scholen inderdaad is kinderen te vormen tot zelfstandige en mondige volwassenen, wat vraagt dit dan van de leraar, van de onderwijzer? Volgens Meijer vraagt dit om een inspirerende leraar die aandacht heeft voor de zaak, voor zijn vakgebied. In het derde hoofdstuk staan tal van prachtige voorbeelden van leraren, die met volledige aandacht met hun zaak bezig zijn en daarbij de leerlingen betrekken. Inspirerend, hoopvol en soms ontroerend. Helaas zien we dit soort leraren steeds minder, simpelweg omdat hen de ruimte wordt ontnomen. Het is dus zaak de leraar zijn of haar ruimte weer terug te geven, aandacht terug te brengen in de school. We moeten af van de steeds verdergaande instrumentalisatie van leraren, om met Nussbaum (2010) te spreken. Maar is aandacht en passie voldoende om leerlingen in te leiden in een vakgebied? Wat als de leerling die passie niet deelt, afhaakt en in het ergste geval vervreemd van de school als instituut (cf. Leont'ev, 1981)?

En dat brengt mij bij mijn laatste punt. Als we weer weten wat de functie is van scholen, en als het hiervoor nodig is om leraren ruimte te geven? Wat gaan zij dan precies doen in die ruimte? Hoe gaan zij die ruimte gebruiken? Helaas wordt hier pas in het nawoord kort op gewezen. Het lijkt mij evident dat het om meer zou moeten gaan dan taal en rekenen, gezien de functie van scholen. Maar wat is dat meer precies? Het lijkt in dit boek te gaan om een klassieke indeling naar vakken. Maar waarom? Wat zijn hiervoor de argumenten? En waarom helpen juist die vakken in de vorming van kinderen tot zelfstandige en mondige volwassenen? Laten we inderdaad onderwijs en vorming weer centraal stellen, maar laten we vooral ook in dialoog blijven over het wat. Want wat gaat de leerkracht morgen in zijn klas doen om leerlingen te vormen tot zelfstandige en mondige volwassenen? Welke deuren opent hij, welke perspectieven biedt hij?

Dank voor uw aandacht.

REFERENTIES

Huizinga, J. (1938/2010). *Homo Ludens. Proeve eener bepaling van het spel-element der cultuur*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Leont'ev, A.N. (1981). *Problems of the development of the mind*. Moscow: Progress Publishers.

Meijer, W.A.J. (2013). *Onderwijs, weer weten waarom*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Nussbaum, M. (2010). *Not for profit: Why democracy needs the humanities*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Van der Veen, C. (2011). Spelen in de bovenbouw, onderzoeken in de onderbouw. *Zone, Tijdschrift voor Ontwikkelingsgericht Onderwijs*, 10(3), 4-7.